

Macaristanda harita işleri

Yazan : Mra.
Ahmet Nuri

Tarihî hulâsa:

Macaristanın en eski haritası 1528 senesinde (Lazarus) ve (Tanstetter) tarafından takriben 1/1,200,000 mikyasında yapılan haritadır. Bu haritanın ne suretle yapıldığına dair tafsilâtın kısmı azamı meçhul isede (Lazarus) ın yaptığı bir haritadan kopya edilmiş olması muhtemeldir. Bu haritada göze çarpan en garip şey haritanın mail olarak şimal ve cenup istikametinde cihetlenmesidir. Arazi tafsilâtı oldukça doğru yapılmıştır.

(Lazarus) un bu haritası doğrudan doğruya ve bilahara kısmen muvaffak olan (Lazys) un haritaları (1556) iki asır müddetle Macaristan haritaları menbainı teşkil etmişlerdir.

Bu asır zarfında Macaristan kartoğrafyası yalnız Türk harpleri sebebile kalelerin askerî maksatla yapılan haritalarile hayli zenginleşmiştir. Bu bapta en mühim işler İtalya prensi ve kraliyet ceneralı (Marsigli) tarafından yapılmıştır. Müşarünileyhin Tunanın meşhur haritalarını vücuda getiren haritaları astromoni mevzi tayini esasına müsteniden yapılmıştır.

Bundan sonra bir iki zat muhtelif mikyasta Macar haritası vücade getirmişlerdir. Bu haritalar gibi I. askerî memleket haritası da imal ve kartoğrafya noktai nazarından pek az h aizi ehemmiyettir. 1766 - 1773 ve 1782 - 1785 senelerinde ya-

pılan Macar haritaları grafik bir nirengiye istinat edip 1/28,800 mikyasında (1451) parçadan ibarettir. Bilahara Transilvanya paftaları 1/96,500 mikyasında Binbaşı (Jeney) tarafından ve Macaristan paftaları 1/115,200 ve 1/192,000 mikyasında Mra. (Neu) tarafından tevhidden ve el yazısıla yapılmıştır.

I. Askerî haritaların vücade getirilmesinden çok evvel Macaristan kartoğrafyasını yeni baştan ıslah ve tensik eden (Samuel (Mikovini) 13. asrın otuz senesi zarfında çok müessir olmuştur. Mumaileyh astronomi rasadatına müsteniden nirengi tesis etmiş ve bir dilhasas ölçmüştür.

Bu işleri yine muhtelif zevatın yaptıkları nirengi ve astronomi işleri takip etmiştir. (Mikovini) nin haritalarını, komite haritaları takip etmiş 1804 de küçük komite atlası vücade getirilmiş ve geçen asrın evasıtına kadar mütemadi surette neşr edilen ve 60 paftadan mürekkep olan (Görög) atlası meydana getirilmiştir.

Bütün bu münferiden yapılan astronomi ve Jeodezi işlerinden ve müstekil 600 paftalık haritadan tevhidden 1806 senesinde 1/469,472 mikyasında (Lipsky) nin meşhur haritası yapılmıştır.

1806 da başlayıp arada müteaddit defa arızaya uğrayan Macaristan krallığının II. Topoğrafya haritası 1869 senesinde bitmiştir.

Krallığı ihtiva eden bu haritanın esasatı, hemen kâmilten birbirinden ayrı ve birbiri arasında tevzin edilmemiş onbir müselles şebekesinden ve pek noksan olarak yapılan rakım şebekesinden ve kısmen aynı zamanda yapılmağa başlanan Kadastro mesahası neticelerinden ibarettir. Asıl harita 1/28,800 mikyasında yapılp bundan 1/144,000 ve 1/288,000 mikyashı umumî harita vücade getirilmiştir. Bu haritanın istinat eyle-

diği nirengi şebekelerinin birbirine ademi irtibatı ve bu noksanın daima göze çarpacak derecede sürüklenip gitmesi bu haritanın kıymetine fena tesir etmiştir.

Bu haritaların tevhidile hususi harita makamında 1856 senesinde 1/576,000 mikyasında bir harita vücade getirilmiş ve bu harita da 1/300,000 mikyasındaki tekmlil vasatı avrupa umumi haritasının esasını teşkil etmiştir.

II. Topoğrafya haritasını vücade getirmek için şu resmî ve askerî makamlar çalışmışlardır: 1806 dan itibaren nirengi bürosu, 1816 dan beri topoğrafya ve litoğrafya idaresi ve nihayet bu idarelerin tevhidile Napolyon tarafından Milanoda teşekkül eden (Lombardiya) coğrafiya enstitüsü ve 1839 senesindenberi Viyanada Askerî coğrafiya enstitüsü.

Avusturya ile yapılan muahededden sonra askerî coğrafiya enstitüsünün ıslah ve tensikî için teklifler vaki olmuş isede bunlar mevkîi file çıkarılmamıştır.

Şayanı memnuniyet olan bir cihet varsa bu da macar kadastrosunun inkişafıdır. Bu idarenin işleri - bugün bu idareye Macar kiralılığı hükûmeti memleket mesahası idaresi denilmektedir. - 1853 de başlamıştır. Bu işler askerî esas şebekeye merbut olmak üzere I. : IV. derece nirengi şebekesinin teşkilinden ve buna müsteniden 1/2880 mikyasında tafsilât planının ahzından ibaret olup bu plan tercihan topoğrafya haritaları için esas olarak kullanılmıştır.

Bu zamandan itibaren ve bundan sonra bu işler askerî topoğrafya enstitüsünün bir vazifesi olarak kalmıştır. Meşhur alem olan bu enstitünün en ziyade şayanı iş'ar işi, 1869 senesinde başlayıp işidilmemiş kısa bir zamanda nihayete erdirilen III topoğrafya haritası işidir.

Bu haritaya esas olmak üzere, müttehit ve mütevazın ve 1862 senesinden itibaren merkezî Avrupa ve beynelmilel derece mesahası için ölçülen nirengi şebekesi kullanılmıştır. 1/25,000 mikyasında yapılan bu esas harita 1/75,000 mikyasında ve 746 paftadan ibaret haritaya esas olup bu da 265 paftadan mürekkep 1/200,000 lik merkezî Avrupa haritasına ve 54 paftadan mürekkep 1/750,000 lik merkezî Avrupa umumî haritasına esas olmuştur.

Umumî harptan sonra 1918 de krallık inhilâl ettikten sonra topografya işlerine devam edebilmek için Askerî coğrafya enstitüsünün Macar azaları 1919 da toplanarak askerî harita gurubunu teşkil etmişler ve bundan da şimdiki Macar krallığı hükûmeti kartografya enstitüsü vücade gelmiştir.

Bu zamandan itibaren büyük Jeodozi işleri Macar krallığı hükûmeti memleket ve kadastro bürosu dairesinde tevhit edilmiştir. Kartografya enstitüsü bu daireden nirengi anasırı esasıyesini teslim alarak icabına göre kendi ihtiyacatını temine çalışmağa başlamıştır.

Kartografya enstitüsü aynı zamanda Maliye vekâletinde memleket mesahasına ait bir kısım da teşkil etmiştir. Bütün masaha işlerinin aynı usul tahtında icrası için 1921 de “ hükûmet masaha ve kartografya komisyonu „ namile bir komisyon teşkil olunmuştur. Askerî coğrafya enstitüsünün Macarlara devir ve tevdi eylediği haritalar sureti umumiyede tamamilen eskimişlerdir. 1/25,000 mikyasındaki haritalar tashih edilmişlensede dereceli sıhhatları bu günün istediği yüksek icabata artık vefa edemeyecek derecededir. 1/25,000 lik haritaların her nekadar idamesine çalışılmış ise de, tebeddülât büyük olduğundan esaslı tashihat yapılamamıştır. Bütün haritaların müşterek ve umumî noksanı, yabancı isimlerin bu-

lunması, işaretlerin ve rumuzâtın Almanca yazılmasından ve mevki isimlerinin tercümesi veya yerlerine başka isimler vâzından ibarettir.

Nirengi :

Topoğrafya işlerine esas teşkil eden tekmil astronomi ve Jeodezi işleri esas itibarile münferiden alimler tarafından yapıp bunlar hükûmet tarafından muavenet görmekte idiler. I. topoğrafya haritalarının esnayı ahzında bu işler topoğrafya ile birlikte askerî ellere geçmiştir. Bundan evvel de arzylediğimiz veçhile 1806-1809 da yapılan II. topoğrafya haritasının astronomi ve Jeodezi işleri askerî makamat tarafından yapılmıştır.

Kadaastro tafsilât mesahaları netayici yokarda söylediğimiz gibi topoğrafya haritalarında istimal olunmuştur. Evvelce memlekette mevcut olan onbir nirengi şebekesinin her biri müstekil olup her birinin kendine ait bir azimet noktası ve müstekil bir sistemi vardı. Her sistem kendine ait bir kül teşkil etmekte ve sisteme ait her nokta o zamanki icabata göre kat'î olarak tayin edilmişti. Bir sistemden mücavir diğer sisteme geçmek icap ettiği zaman büyük müşkilâtlar çıkıyordu; zira burada yalnız kemiyatı vaziye tefavütü mevcut olmayıp aynı zamanda şebekelerin birbirine karşı cihetleri de bozuktu.

Bu devir 1863 senesine kadar devam etmiştir. Bu şebekelere (eski şebekeler) denir. Bu eski esas şebeke bir takım kısımlara ayrılmıştır :

1 — I. : III. derece Tuna garbındaki eski şebeke. Bu şebeke 1848 senesinden evvel Viyana civarında ölçülen bir dılı-esasa istinat eder ve askerî coğrafya enstitüsü tarafından yapılan teknil mesahat ile 1853 - 1856 senesinde Macar kadastrusu tarafından yapılan mesahatı ihtiva eder.

2 — Yukarı macaristana ait I.:III. derece eski şebeke. Bu şebeke yukarda bahsettiğimiz şebekeye rabtedilmiştir. Bu iki şebeke için kemiyatı vaziye hesabı hususî bir inkişafa müstenit olmaksızın amelî ve iptidâî bir satih müvazenesi usulile yapılmıştır. IV. derece nirengi mesahaları 1875 senesine kadar ekseriyetle grafik olarak ve tafsilat haritaları da plançete ile yapılmakta idi. kemiyatı vaziye mebde noktası Budapeşte rasathanesinin şark kulesidir.

3 — Hırvat - Sloven eski esas şebekesi. Kemiyatı vaziye mebde noktası (İvyaniç) kilisesi olup bu şebeke Tuna garp şebekesine rabtolunmuştur.

4 — Hırvat - Sloven askerî hudut ve askerî kadaastro şebekesi olup birbirine karşı müstakil müteaddit sistemleri muhtevidir.

5 — Transilvanya eski esas şebekesi olup (Hermanştadt) nisfinneharına istinat etmektedir.

Yeni esas şebeke:

A) Asıl Macaristanda.

Eski şebekenin müttehit surette inkişafı artık kabil olmadığından, askerî coğrafya enstitüsü 1860 senesinde tekmi Macaristan şebekesini yeni baştan tesise karar vermiştir.

Şebekenin tevsi tarzı şöyle olmuştur:

Dihesas Viyana civarında alınmıştır. Bu dılı bir müselles zinciri vasıtasile Budapeşte civarında bir noktaya rabtedilmiştir. Buradan şimale doğru bir müselles zinciri teşkil olunup zencir Galiçyada bir dilhesasa rapt olunmuştur. Bu müselles zincirleri bir gurup halinde akallı murabaat usuli ile müvazene edilmiştir. Bu gurupta 71 nokta, 100 müselles ve 154 şart muadelesi vardı.

İkinci bir müvazene gurubu, (Bukovina) havalisinde tesis edilen bir müselles zinciri olup 75 nokta, 106 müselles ve

165 şart muadelesini ihtiva etmektedir. Bu gurup birinci guruba rabt edilmiştir. Bu muazzam müvazene hesabı, evvelce hiç tecrübe edilmediğinden, 4 sene sürmüştür.

Bu surette dakik olarak müvazene edilen bu esas şebeke elyevm Macar memleket mesahasının ve topoğrafya haritasının esasını teşkil etmektedir.

Esas şebeke ile örtülmeyen memleket aksamı I. derece nirengi şebekesile örtülmüştür. Bu iki şebekeye müsteniden II. ve III. derece şebekeleri ve buna müsteniden de doğrudan doğruya harita abzına yarayan IV. derece şebekesi teşkil olunmuştur. 1,5 : 2 Km². sahaya bir nirengi noktası isabet eder.

İnkışaf usulü olmak üzere Macaristan ve buna merbuten Hırvat Transilvanya için 1869 dan sonra Budapeşte sistemine göre Stereografik usulü inkışaf kabul olunmuştur. Konform olan bu usulü inkışafta Budapeşte mısfinneharının Stereografik müstevi üzerindeki mürtesemi (x) mihverini ve buna amut olan müstakim de (y) mihverini teşkil eder.

B) Transilvanya yeni esas şebekesi :

Askerî coğrafiya enstitüsü tarafından teşkil olunan bu şebeke iki dilhesasa istinat edip iki gurup halinde dakik olarak müvazene edilmiştir. Bunun için de stereografik usulü inkışaf kullanılmıştır.

C) Üçüncü yeni esas şebeke, Hırvat ve Sloven şebekesi olup bu da stereografik usulü inkışafına göre yapılmıştır.

Arz olunan stereografik inkışaf usulünde tullerin ve satihların tegayyürleri gayri muvafık olarak his olunduklarından 1908 senesinde üç adet mail mihverli üstüvane inkışafı tatbik ve istimal olunmuştur ki bu usulde tul miktarı tegayyürü her yerde 1/10,000 nin dînunda kalmaktadır.

(Gelecek sayımızda devam olunacaktır.)